

з дотриманням усіх вимог, що визначають особливості їх застосування [5, 16]; – затриманні, арешт, притягнення до кримінальної відповідальності тощо [6, 17].

Слід зазначити, що такий розвиток ситуації буде свідчити вже про якісні перетворення групи негативної спрямованості в більш небезпечні утворення – організовану групу (угруповання, у разі об'єднання з конкретною метою декількох груп), яка з огляду на мету – тероризування засуджених або напад на адміністрацію виправної установи, набуває вже ознак злочинної групи. Запобігання ж діяльності такої групи вимагає вже іншого роду заходів і біль жорстких тактичних прийомів, аналіз яких вже не є предметом нашого дослідження.

ЛІТЕРАТУРА

1. Закалюк А.П. Курс сучасної української кримінології: теорія і практика: у 3 кн. / А.П. Закалюк. – К.: Ін Юре, 2007. – Кн. 2: Кримінологічна характеристика та запобігання вчиненню окремих видів злочинів. – 712 с.
2. Кузьмин С.И. Организованные преступные группировки в ИТУ / С.И. Кузьмин // Преступление и наказание. – 1995. – № 5. – С. 41-49.
3. Белкин Р.С. Курс советской криминалистики: [в 3-х т. для преподав., адъюнктов, соискателей и слушателей учеб. заведений МВД СССР]. – М.: Академия МВД СССР. – Т.3. Криминалистические средства, приемы, рекомендации. 1979. – 407 с.
4. Підвисоцький Р.М. Деякі проблеми застосування фізичної сили та спеціальних засобів під час нагляду за засудженими в КВУ закритого типу / Р.М. Підвисоцький // Південноукраїнський правовий часопис. – 2007. – № 3. – С. 58–60.
5. Фролов О.С. Проблеми правового регулювання і практики застосування вогнепальної зброї, спеціальних засобів та заходів фізичного впливу працівниками органів внутрішніх справ: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.07 „Теорія управління; адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право” / О.С. Фролов; ХНУВС. – Х., 2000. – 18 с.
6. Кримінологія: Загальна і Особлива частини / [І.М. Даньшин, В.В. Голіна, О.К. Кальман, О.В. Лисодед; за заг. ред. І.М. Даньшина]. – Х., 2003. – 352 с.

УДК 343.84: 343.911

ПРОБЛЕМИ ЗАКОНОДАВЧОГО ВРЕГУЛЮВАННЯ ВИКОНАННЯ ПОКАРАННЯ У ВИДІ ДОВІЧНОГО ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ

Царюк С.В., к.ю.н., ст. викладач

*Чернігівський юридичний коледж
Державної пенітенціарної служби України*

Статтю присвячено аналізу кримінально-виконавчого аспекту виконання кримінального покарання у виді довічного позбавлення волі.

Ключові слова: довічне позбавлення волі, правовий статус, ступінь суспільної небезпеки.

Царюк С.В. ПРОБЛЕМЫ ЗАКОНОДАТЕЛЬНОГО УРЕГУЛИРОВАНИЯ ИСПОЛНЕНИЯ НАКАЗАНИЯ В ВИДЕ ПОЖИЗНЕННОГО ЛИШЕНИЯ СВОБОДЫ / Черниговский юридический колледж Государственной пенитенциарной службы Украины, Украина

Статья посвящена анализу уголовно-исполнительного аспекта исполнения наказания в виде пожизненного лишения свободы.

Ключевые слова: пожизненное лишение свободы, правовой статус, степень общественной опасности.

Tsaryuk S.V. LEGISLATIVE REGULATION PROBLEMS DEALING WITH LIFE SENTENCE / Chernigiv law college of the State penitentiary service of Ukraine, Ukraine

The article is dedicated to criminal-executive analysis of the life sentence as a type of punishment.

Key words: life sentence, legal status, social danger degree.

Сьогодні, не зважаючи на значні зусилля, що спрямовані на зменшення наповнюваності виправних колоній засудженими, має місце тенденція до зростання кількості вироків суду у відповідності до яких, основним покаранням, що призначається за вчинення злочинів, залишається позбавлення волі на певний строк. Все це зумовлює необхідність приділення значної уваги дослідженню процесу виконання покарань пов'язаних із ізоляцією особи від суспільства. Проте, говорячи про виконання такого виду покарання як позбавлення волі, ми розуміємо, що воно містить визначений у вирокі суду проміжок часу протягом якого на засудженого розповсюджуються й діють правообмеження притаманні для даного виду покарання. Однак, в системі кримінальних покарань найбільш суворим за кількістю правообмежень є довічне позбавлення волі, яке призначається за вчинення особливо тяжких злочинів.

За останні роки, у виправних колоніях максимального рівня безпеки (ВК максимального рівня безпеки), невпинно зростає кількість засуджених, які відбувають покарання у виді довічного позбавлення волі. За офіційними даними Державної пенітенціарної служби України їх нараховується станом на 01 липня 2011 року – 1727 особи [3] та ще 86 чекають на вступ вироку в законну силу.

Зважаючи на стійку тенденцію до зростання кількості засуджених до довічного позбавлення волі, проблема нормативно-правового забезпечення процесу виконання даного покарання залишається доволі актуальною, що потребує вироблення оптимальних підходів до ефективного застосування основних засобів виправлення і ресоціалізації засуджених, як дієвого інструментарію в досягненні мети покарання та пошуку шляхів щодо оцінки перспектив подальших змін з метою приведення умов тримання засуджених до загальноприйнятих міжнародних стандартів.

Проблематикою виконання такого виду покарання, як довічне позбавлення волі, свого часу опікувались провідні вітчизняні науковці: О.В. Беца, І.Г. Богатирьов, І.М. Даньшин, М.Й. Коржанський, П.П. Михайленко, Л.О. Мостепанюк, В.П. Петков, С.І. Скоков, А.Х. Степанюк, В.М. Трубников, О.І. Фролов, І.С. Яковець, які внесли чималий внесок у розробку концептуальних засад даного виду покарання.

Нарівні із вітчизняними науковцями значний внесок у розробку наукового супроводу виконання даного виду кримінального покарання зробили вчені країн пострадянського простору, зокрема: О.О. Антонов, В.І. Баранов, О.П. Детков, О.В. Захаріхіна, М.П. Мелентев, Г.Л. Мінаков, О.С. Міхлін, П.Г. Пономарьов, В.І. Селіверстов, В.О. Уткін, Н.Б. Хуторська, І.В. Шмаров. Безумовно, їх наукові здобутки заклали підвалини у розробці основних шляхів розбудови та впровадження нового для системи кримінальних покарань виду покарання – довічного позбавлення волі. За останні роки помітні й зрушення у нормативному закріпленні змін умов тримання зазначеної категорії осіб, шляхом внесення відповідних змін до Кримінально-виконавчого кодексу України (КВК України). Крім того, під егідою Державної пенітенціарної служби України неодноразово проводилися круглі столи з даної тематики (Біла Церква – 2008; Запоріжжя – 2008), але обговорення даної проблеми носить хвилеподібний характер, який не містить чітко сформованих напрямків у теоретичному та практичному аспектах розв'язання даної проблеми.

Тому зупинимося більш детально на окремих проблемних питаннях, які, на нашу думку, заслуговують на увагу і потребують певного розв'язання.

Метою статті є висвітлення проблемних аспектів правозастосовної діяльності персоналу установ виконання покарань, у яких тримаються засуджені до довічного позбавлення волі.

Насамперед, привертає увагу наявність певних суперечностей у нормах ст.140 КВК України. Мова йде про те, що ч. 1 даної статті визначає перелік осіб, котрі відбувають покарання у ВК максимального рівня безпеки, а в ч.2 йдеться про право засуджених на отримання короткострокових і тривалих побачень; право витратити на місяць гроші в сумі до 70% мінімального розміру заробітної плати. Виходячи із логічного способу тлумачення норм права, можливо зробити висновок про те, що крім засуджених до позбавлення волі на певний строк, які відбувають покарання у ВК максимального рівня безпеки, дане положення розповсюджується й на засуджених до довічного позбавлення волі, які зазначені у ч.1 ст.140 КВК України, що протирічить змісту ст.151 КВК України, яка чітко регламентує правовий статус засуджених довічників. На наш погляд, законодавець правильно вчинив сформувавши

основні положення, які регламентують порядок виконання покарання у виді довічного позбавлення волі в окрему главу, тим самим підкреслюючи першочерговість їх у право застосовній діяльності персоналу установ виконання покарань. Враховуючи це, ми пропонуємо внести зміни до абзацу першого ч.2 ст.140 КВК України і викласти його у наступній редакції: „У виправних колоніях максимального рівня безпеки засуджені, які відбувають покарання у виді позбавлення волі на певний строк мають право”.

Наступне, у відповідності до КВК України, дана категорія засуджених користується усіма правами засуджених, які передбачені ст.8 КВК України, але враховуючи специфіку правообмежень, котрі існують для цього виду покарання, основою їхнього правового статусу можна вважати ст.150-151² КВК України та Розділ IV Правил внутрішнього розпорядку установ виконання покарань (ПВР). Такими чином можемо констатувати звуження кола прав, якими можуть користуватися такі засуджені. На наш погляд – це у певній мірі відповідає принципам справедливості, диференціації та індивідуалізації кримінального покарання. Адже, як слушно зауважує А.Х. Степанюк: «...справедливість в цьому контексті відображає співрозмірність злочину та кари» [4, 67].

Проте практика свідчить, що у повсякденній діяльності персоналу виправних колоній максимального рівня безпеки (ВК максимального рівня безпеки) має місце ситуація коли умови відбування покарання засуджених до довічного позбавлення волі, особливо це стосується норм жилої площі, практично мало чим відрізняються від приміщень камерного типу, призначених для тримання засуджених, які відбувають покарання у виді позбавлення волі на певний строк (п.17 ПВР). Обсяг кари, у такому випадку, спрямовується у площину інших правообмежень, які не носять матеріального характеру (відсутність тривалих побачень, обмежене коло спілкування, відсутність можливості самореалізації у діяльності самодіяльних організацій). Поряд із зазначеними правообмеженнями, законодавець значно розширив права засуджених, яким збільшено кількість короткострокових побачень, надано можливість після відбуття п'ятнадцяти років строку покарання брати участь у групових заходах освітнього, культурно-масового та фізкультурно-оздоровчого характеру, що безумовно, є свідченням гуманного відношення до них та реалізації окремих рекомендації європейських в'язничних правил. Також, законодавчо закріплено право подавати клопотання про помилування після відбуття не менше 20 років призначеного строку покарання. Щодо останнього нововведення, то ще й досі не вщухають дискусії як серед практиків так і серед науковців. Зокрема, існує позиція окремих співробітників установ виконання покарань, у відповідності до якої варто знизити термін подання клопотання про помилування до 15 років, зважаючи на зарубіжний досвід виконання цього покарання [1, 46] та беручи до уваги результати аналізу соціально-демографічних даних. У відповідності до них середній вік таких засуджених становить 35 років, тому через 20 років, у разі застосування акту помилування, їм буде важко адаптуватися до умов оточуючого соціального середовища, що спричинить проблеми психологічного і навіть психічного характеру. Однак, на наше переконання, такі пропозиції є передчасними. Узяти до уваги хоча б той факт, що згідно ст.ст.70; 71 КК України суд може призначити покарання за сукупністю злочинів на строк 15 років, а за сукупністю вироків – 25 років позбавлення волі. Таким чином, довічне позбавлення волі (у випадку його заміни через 15 років) втрачає свою «суворість» та «виключність», що нівелює його як вид покарання. Варто також пам'ятати й про моральний аспект, адже жертвами злочинів вчинених такими засудженими стало 3055 осіб [5, 11], і це не враховуючи матеріальні та моральні збитки. Крім того, наше дослідження показує, що для них характерний високий рівень агресії (24%) [2, 176], що підтверджується й даними Державної пенітенціарної служби України [5, 12]. Тому, на наше переконання, вести мову про зняття психологічної напруги і надання повноцінної психологічної, а іноді психіатричної допомоги для подолання пенітенціарного стресу або підготовки до життя поза межами установи виконання покарань у теперішніх умовах виправної колонії зарано.

Однак не варто не докладати й інших зусиль, спрямованих на покращення ситуації щодо реалізації покарання для даної категорії засуджених. Прикладом позитивних зрушень є внесені зміни та доповнення, які знайшли своє закріплення у ст.151, 151¹ КВК України. Нам видається за необхідне звернути увагу на оцінку можливості застосування до цих засуджених зміни умов тримання, яка безумовно, змінює й їхній правовий статус.

Аналіз частини першої ст.151¹ КВК України свідчить, що зміна умов тримання засуджених здійснюється у порядку визначеному ст.100 КВК України, тобто нормою, яка передбачає зміну

умов тримання для засуджених до покарання у виді *позбавлення волі на певний строк* (курсив наш – С.Ц.), а це дещо викликає суперечності, оскільки ст.51 КК України дає чітко нам зрозуміти, що є два різні види покарання: позбавлення волі на певний строк і довічне позбавлення волі. Тому недоречно використовувати саме ст.100 КВК України, а більш доцільним було б внести зміни до норми, яка міститься у Главі 22 КВК України. Наступним проблемним аспектом є визначення підстав застосування цієї норми. За загальним правилом їх має бути дві: формальна (відбуття вказаного у законі строку покарання) та матеріальна (досягнення результатів у застосування основних засобів виправлення і ресоціалізації). Ми навмисно, використовуємо таке складне формулювання матеріальної підстави, оскільки вважаємо, що ст.151 та ст.151¹ КВК України не відповідають специфіці виконання даного виду покарання. Їхній аналіз вказує на те, що законодавець не визначає чітких критеріїв, котрі необхідно враховувати для оцінки можливості застосування цих статей. Приміром, ч.1 ст.100 КВК України передбачає зміну умов тримання залежно від поведінки засудженого та ставлення до праці, навчання, причому, ніде не вказується яка має бути ця поведінка?

Проблемним є й працевикористання цих засуджених та їх навчання. Однак, у ч.1 ст.151 КВК України вже зазначається, що поведінка має бути *сумлінною* (курсив наш – С.Ц.), але подальший структурно-логічний аналіз цієї норми свідчить про те, що це положення стосується тільки права засудженого додатково витратити на місяць гроші в сумі 20 %, після відбуття десяти років покарання. Щодо права брати участь у різного роду групових заходах – матеріальна підстава відсутня. Далі, виходячи із змісту ст.151¹ КВК України, слідує, що участь у цих заходах можлива після переведення засуджених із приміщень камерного типу до багатомісних приміщень камерного типу виправних колоній максимального рівня безпеки. Логічним було б припустити, що відвідування різного роду групових заходів є можливим після того як засудженого переведуть до багатомісних приміщень камерного типу, оскільки дана норма – є заходом заохочення.

Знову ж таки, повертаючись до критеріїв оцінки матеріальної підстави застосування зміни умов тримання зауважимо, що наявність таких оціночних понять як «сумлінна поведінка», ускладнює правозастосовну діяльність персоналу, який працює із засудженими, оскільки вони законодавчо не закріплені, а тому існують ймовірність їх суб'єктивного трактування. Ми хочемо наголосити на необхідності розробки нових критеріїв оцінки засуджених, котрі відбувають покарання у виді довічного позбавлення волі, які б відтворювали не загальновідомі педагогічні категорії, а реально б співвідносилися із особливостями виконання даного виду кримінального покарання із обов'язковим залученням психолога та психіатра. Приміром, ми пропонуємо використовувати поняття «суспільної небезпеки» для оцінки таких засуджених, котре має увібрати юридичне поняття «суспільної небезпечності» особи [6, 141-142] і психолого-педагогічні критерії (психічні стани, сприйняття засобів виправлення і ресоціалізації, делінквентність, патологічні відхилення), кримінально-виконавчу характеристику засудженого. Як слушно зауважує І.С. Яковець, ступінь суспільної небезпеки – це комплексний показник, який має встановлюватись на підставі сукупності даних про особу, вчинене діяння (включаючи і його мотиви), поведінку тощо [7].

Таким чином, констатуємо вищевикладене, зазначимо, що чинний КВК України, хоча і містить відповідну правову регламентацію виконання покарання у виді довічного позбавлення волі, проте потребує подальшого доопрацювання шляхом внесення відповідних змін (ст.140 КВК України); наявність існуючих оціночних критеріїв не відповідає реальному стану оцінки засудженого до довічного позбавлення волі в контексті можливості застосування заохочувальних норм, що потребує наукової розробки нових комплексних критеріїв оцінки особистості засудженого.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бараш. Е.Е. Современное состояние и пути усовершенствования процесса исполнения наказания в виде пожизненного лишения свободы в Украине / Е.Е. Бараш // Материалы междунар. конференции [«Длительные сроки отбывания наказаний и пожизненное лишение свободы: прошлое, настоящее и будущее»], (Запорожье, 21-24 мая 2008 года) / Penal Reform International, 2008. – 180 с.
2. Богатирьов І.Г. Кримінально-виконавчі засади виконання та відбування кримінальних покарань у виправних колоніях максимального рівня безпеки: [монографія] / І.Г. Богатирьов, С.В. Царюк. – Чернігів: КП «Видавництво «Чернігівські обереги», 2010.– 210 с.

3. Звіт про чисельність спецконтингенту в установах Департаменту /Ф.1-УВП/ станом на 01.07.2011: [Електронний ресурс]: Режим доступу: http://www.kmu.gov.ua/punish/control/uk/publish/article?art_id=88000&cat_id=45688
4. Степанюк А. Довічне позбавлення волі як еквівалент смертній карі / А. Степанюк ; составитель А.П. Букалова // Пожизненное заключение. Международные стандарты и практика в Украине и за рубежом.– «Донецкий мемориал», Донецк: 2001. – 152 с
5. Хведчук В.В. Особливості застосування технологій психологічної роботи із засудженими до довічного позбавлення волі / матеріали круглого столу [„Соціально-виховні та психологічні аспекти діяльності пенітенціарного персоналу із засудженими до довічного позбавлення волі в Україні”] / В.В. Хведчук (Біла Церква, 11 грудня 2008 року) / ДДУ ПВП, Швейцарське бюро співробітництва в Україні, 2008. – 92 с.
6. Царюк С.В. Кримінально-виконавча характеристика засуджених, які відбувають покарання у виправних колоніях максимального рівня безпеки: дис. ... кандидата юрид. наук: спец. 12.00.08 / Царюк Сергій Васильович. – Дніпропетровськ, 2009. – 230 с.
7. Яковець І.С. Застосування умовно-дострокового звільнення та заміни невідбутої частини покарання більш м'яким, зміна умов тримання шляхом переведення до іншої установи / І.С. Яковець: [Електронний ресурс]: Режим доступу до статті: <http://khp.org.index.php?id=1239800285>

УДК 343.22: 343.812

РОЗВИТОК ПРОБЛЕМИ КЛАСИФІКАЦІЇ ЗАСУДЖЕНИХ, ЯКІ ВІДБУВАЮТЬ ПОКАРАННЯ В КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧИХ УСТАНОВАХ ЗАКРИТОГО ТИПУ

Боднар І.В., ст. викладач

*Чернігівський юридичний коледж
Державної пенітенціарної служби України*

Статтю присвячено дослідженню проблеми генезису класифікації засуджених, які відбувають покарання у кримінально-виконавчих установах закритого типу.

Ключові слова: кримінально-виконавчі установи, класифікація, засуджені, виправно-трудоий кодекс, Державна пенітенціарна служба України.

Боднар И.В. РАЗВИТИЕ ПРОБЛЕМЫ КЛАСИФИКАЦИИ ОСУЖДЁННЫХ, КОТОРЫЕ ОТБЫВАЮТ НАКАЗАНИЯ В УГОЛОВНО-ИСПОЛНИТЕЛЬНЫХ УЧРЕЖДЕНИЯХ ЗАКРЫТОГО ТИПА / Черниговский юридический колледж Государственной пенитенциарной службы Украины, Украина

Статья посвящена исследованию проблемы генезиса классификации осуждённых, которые отбывают наказания в уголовно-исполнительных учреждениях закрытого типа.

Ключевые слова: уголовно-исполнительные учреждения, классификация, осуждённые, исправительно-трудоовой кодекс, Государственная пенитенциарная служба Украины.

Bodnar I.V. CLASSIFICATION PROBLEM OF CONVICTS SERVING THEIR SENTENCES IN CLOSED-TYPE PENAL INSTITUTIONS / Chernigiv law college of the State penitentiary service of Ukraine, Ukraine

The article analyzes the problem of the convicts classification genesis serving their sentences in closed-type penal institutions.

Key words: penal institutions, classification, convicts, correctional labour code, the State Penitentiary Service of Ukraine.

На сучасному етапі розвитку України реалізації державної політики у сфері виконання кримінальних покарань перед законодавством поставлено за мету не тільки застосування кари за вчинений злочин, а й виправлення засуджених, а також запобігання вчиненню нових злочинів як засудженими так і іншими особами.